

M.K.ATATÜRKÜN EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA YAPTIĞI
REFORMLARA SSCB'NİN DOSTÇA TUTUMU.

Doğumunun 100. yıldönümü dünyanın ilerici toplumlarıca geniş çapta kutlanan, Türkiye'nin ve Türk ulusunun bağımsızlığı ve özgürlüğü uğruna savaşan çelik iradeli K.Atatürk hakkında V.I.Lenin 1922'nci yılın Ocagında Türkiye'ye gelen Sovyet Elçisine şöyle demiştir: "Mustafa Kemal Paşa tabii ki, Sosyalist değildir. Ama görülüyor ki, iyi bir teşkilâtçı... Kabiliyetli bir lider, milli burjuva ihtilalini yönetiyor. İlerci, akıllı bir devlet adamıdır. Bizim Sosyalist devrimimizin önemini anlamış olup, Sovyet Rusya'ya karşı olumlu davranıyor. O, istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına, padişahı da yordakçılarını ile birlikte silip süpüreceğine inanıyorum..." V.I.Lenin'in önceden söylediği bu fikri tarih gerçekledi. M.K.Atatürk'ün önderliği ile Türk ulusu, Emperyalizmi yendi ve Türkiye cumhuriyetini kurduktan sonra, K.Atatürk bir çok alanlarda çok önemli reformlar gerçekleştirmeye başladı.

Sovyet Rusya ve Türkiye halklarının monarşiye ve emperyalizme karşı yürüttüğü kurtuluş savaşı tarihinin belirli aşaması, aynı devre rastladığı gibi, her iki ülkenin eğitim ve kültür alanında gerçekleştirdiği reformlar da hemen hemen aynı süreye rastlar. Ulusal kurtuluş uğruna yürütülen savaş devrinde her iki ülkenin önderleri, V.I.Lenin ve M.Kemal Paşa arasında dostluk ilişkileri meydana gelip, emperyalizm üzerinde zafer sağladığı gibi, her iki memleketin gerçekleştirdiği reformlar alanında da işbirliği, karşılıklı karakter almıştır.

Sovyetler ülkesi, Türk halkının ulusal kurtuluş savaşına dostça münasebet beslediği gibi, onun eğitim ve kültür reformlarına istekle karşılayarak, SSCB'de yapılan bu gibi reformların tecrübesinden dost ülkenin faydalanmasına olanak sağlamıştır.

M.Kemal Paşa'nın eğitim ve kültür alanında gerçekleştirdiği

reformlar genellikle şunlardır: hukukî minasebetler, hilafetin kaldırılması ve dinin devletten ayrılması, seçimlerde kadınlara genel oy hakkının tanınması, arap alfabesinden latin alfabesine geçilmesi, Batı tipli giysilerin kabüllemesi, uluslararası çağ-
daş takvime geçime dair reformlar ve benzerleri.

M.Kemal Paşanın yukarıda adı geçen tüm reformları çok ilerçi olup, yeni Türkiye Cumhuriyetinin ulusal bağımsızlığının kuvvetlendirilmesine hizmet ediyordu.

SSCB'nin eğitim ve kültürel kuruculuk tecrübesinin genç Türkiye Cumhuriyetine etkisinde sınırdas olmanın da önemi büyük-
tür. Belirli bilgilere dayanarak söyleyebiliriz ki, SSCB'deki kültürel kuruculuk tecrübelerinin Türklere de öğretilmesi Türkiye'de büyük dikkat, şükranlık ve ilgi ile karşılanmıştır.

Kültürel kuruculuk alanında genç Türkiye Cumhuriyetine Sovyet hükümetinin her türlü yardım vaadinin toplumun ilerçi kişilerince rağbetle karşılanmasının sonucu olarak, aynı kişiler Sovyet Rusya'sına gelip burada eğitim ve kültürün gelişmesi için alınan tedbirleri öğrenmeye çalışıyorlardı.

1922 yılının Martında Türkiye'deki ^{Sovyet} Büyük Elçisi S.i.Ara-
lov Ankara'dan G.V.Çiçerin'e gönderdiği mektubunda yazmıştır:
"Türkiye'nin maarif (eski) bakanı Hamdullah Suphi Bey bana gelerek rica etti ki, onun Rusya'ya gelip orada eğitim sorunları ile ta-
maş olmasına, izin verilmesini Rusya hükümetinden ve Rusya eğitim Bakanı V.A.Lunaçarski'den öyreneyim.

Suphi Bey bizzat Lunaçarski ile tanış olmağa çok çaba gösteriyor.
601

^{S.i.Aralov}
1922'nci yılın Eylül ayının sonunda Halk Harici İşler Ko-
miseri yardımcısı L.M.Karahan'a yazıyordu: "Mustafa Paşa Hamdul-
lah Suphi Beyin Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Kı-
zıl Haç ve Kızıl ^{AY} Cemiyetleri arasında sıkı ilişki, kurmasına yardım etmemi rica etti. Ben bu sorunun fazla uzatılmasına uygun bulmuyarak Suphi Beyin Sovyet Rusya'sına gitmesine izin veriyorum. M.Kemal Paşa, Suphi Beyin Rusya'da eğitimin durumu ve organizasyo-
nu ile tanış olmaşı amacını A.V.Lunaçarski'ye bildirmenizi rica ediyor."
2

Türkiye Cumhuriyetinde eğitim alanında reforma SSCB'nin

1.Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi yanında Marksizm-Leninizm Enstitüsünün Gürcistan şubesinin Parti arşivi: Fond 13, Liste 1, bölüm 1, iş 26, yaprak 46.

2.Adı geçen arşiv, yaprak 67.

tüm pedagoji topluluğu sıkı yardımda bulunmuştur. Örneğin, Türkiye Eğitim Bakanlığı, 1925 yılında Sovyet Büyük Elçiliği aracılığı ile Diş memleketlerle Sovyetler Birliği Kültürel İlişkiler Kurumundan rica etmiştir ki, Sovyetler Birliğinde halk eğitimin durumunu aksettiren türlü bilgileri ivedi olarak Türkiye'ye göndersin.¹ Rusya cevap olarak kısa bir sürede Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetinin Halk Eğitim Bakanlığı Türkiye'ye çok sayıda pedagoji edebiyat göndermiştir ki, onların içerisinde okul program ve plânı, raporu, türlü pedagoji açıklama bilgileri vardı.²

Sovyet hükümeti, Türkiye Cumhuriyetinde eğitimin geliştirilmesinde Kemalcıların aldığı tedbirleri değerlendirmekle beraber, bunların gerçekleşmesi için pratik tedbirler alarak SSCB'nin ilgili teşkilatlarına özel buyruklar veriyordu.

SSCB Diş İşler Bakanı G.V.Çiçerin 1925 yılının 27 Nisan tarihinde Azerbaycan SSC halk eğitim komiseri Guliyev, Türkmenistan SSC halk eğitim komiseri Ferenguliyev, Özbekistan SSC halk eğitim komiseri İnogamov yoldaşlara gönderdiği mektubunda "Türkiye Cumhuriyet hükümeti, Türkiye Eğitim Bakanlığına yardımda bulunmanız hakkında Bize ricayla baş vurarak halk eğitimine ait Bakü'da Poltaraski'de ve Samavent'ta yayınlanan kitapları, günlük yayınları onlara gönderelim", deniliyordu.³

Sovyet hükümetinin üzenine büyük önem veren Türkiye'nin ilerici devlet adamları, kendi ülkelerinde eğitim alanında yapacakları reformların daha verimli olması için Sovyetler ülkesinden öğrenmeği daha uygun sayıyorlardı. Bu amaçla 1926 yılında Bakan yardımcısı Nafi Atuf Beyin başkanlığı ile Eğitim Bakanlığının yetkili elemanlarından mürekkep bir heyet Sovyetler Birliğine gelmiştir.

SSCB Eğitim Bakanlığı Türkiye'den gelmiş maarif heyeti şerefine ünlü uzmanların da katıldığı pedagoji toplantı düzenlemiştir. Toplantıda şu sorunlar görüşülmüştür: Çağdaş halk maarif müfettişliğinin devrinden önceki müfettişlikten farkı, müfettiş işi-

1. SSCB Oktobur Devrimi Merkezi Devlet Arşivi, Fond 5283, liste 4, iş 3, yaprak 13, 16.
2. SSCB Oktobur Devrimi Merkezi Devlet Arşivi, Fond 5283, liste 4, iş 3, yaprak 5.
3. Azerbaycan SSC Oktobur Devrimi Merkezi Devlet Arşivi, Fond 57, liste I, iş 340, yaprak 3.

nin organizasyonu ve görevleri, müfettiş işinin metotları ve şekilleri. Bu sorunlar üzerine konuşma yapan A.Veksler aynı sorunları enine boyuna açıkladıktan sonra Türkiye Eğitim bakanlığının baş müfettişi Ridvan Nâfiz Bey konuşmacıya birçok sorular sormuştur. Nâfiz Bey'in sorularına konferansçı ve SSCB Eğitim Bakanlığının yetkili kişileri yeterince cevaplamışlardır.¹

Toplantıda keza Türkiye'de Eğitim Bakanlığında müfettiş işinin durumu hakkında Ridvan Nâfiz Bey'in raporunu dinlemişler ve ona şu sorulara sormuşlardır: Türkiye genel öğretimin okullarının öğretmenleri, Sovyetler Birliği'nde eğitimin teşkili hakta bilgi edinmişler mi? Bu alanda bildiklerinizi kısaca söyleyebilir misiniz? Ridvan Nâfiz Bey sorulara cevaplayarak demiştir: "Türkiye'de şimdi eğitimin yeni metotlarının uygulanmasına başlandığından öğretmenlerimiz başka ülkelerdeki mevcut yöntemlerle tanış oluyorlar. Rusya'da bütünlük yeni pedagoji doğrultu meydana getirilmiştir ki, öğretmenlerimiz büyük istekle Sizin bu alandaki başarılarınızla tanış oluyorlar. Rusya'da bu sorunla bağlı broşürlerin alınarak Türkçe'ye çevrilmesinin de önemi büyük olmuştur. Örneğin, Vahit Emek okulları hakkındaki yazını Türkiye'nin tüm köy öğretmenleri okumuştur".²

Heyetin üyeleri memleketimizde buldukları iki ay süresinde Moskova'da, Leningrat'ta, Kiyev'de, Odessa'da, Azerbaycan ve Orta Asya Sovyet Cumhuriyetlerinde halk eğitiminin durumu ile geniş şekilde tanışıyor ve sovyet pedagoji yöntemlerini özenle inceleyip öğreniyorlardı. Türkiye heyeti Kiyev'de buldukları sürede Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Bilimler Akademisine, politeknik ve Tarım Enstitülerine, bilginler evine, kütüphanelere, okullara, çocuk evlerine, okul çağından önceki terbiye müesseselerine gitmişlerdi.³

Heyetin Başkanı, Türkiye Eğitim Bakanı yardımcısı Nafi Atif Bey cevap nutkunda demiştir: "Bizim iki halk- Türk ve Rus halkları politik ve ekonomik alanda sıkı ilişki kurarak, bu ilişkileri bilim ve sanat alanında da gerçekleştirebildiler. Genç Cumhuriyet hükümetimiz bizi buraya şu amaçla göndermişler ki, eski toplumun harabeleri üzerinde meydana gelmiş yeni toplumun ülkü ve prensiplerine dayanan temelleri üzerinde yapılmış yeni eğitimin oluşumunu yeni Rusya'dan

1. "Narodnoye Prosveseniye" dergisi, sayı 8, 1926, s.117-118.

2. Adı geçen dergi, s. 121.

3. "Narodnoye Prosveseniye" dergisi, sayı 8, 1926, s.122-128.

öğrenelim. Bulduğumuz tüm yerlerde ve dairelerde güler yüz ve içten karşılanmanız başladığımız işe isteğimizi daha da çoğaltıyordu. Biz duyduk ki, Rusyada'ki eğitime Bizim ilgi gösterdiğimiz gibi, burada da Türkiye eğitimine özel merak gösteriliyor. 1

Nafi Atuf Bey söylevinin sonunda demiştir: "Türkiye hükümeti yeni eğitimin temelini atarken, hem kendi ülkesinin toplumsal-ekonomik koşullarını göz önünde bulundurmalı, hem de başka ulusların bu alandaki başarılarından gereğince faydalanmalı idi. Bizim kimi arkadaşlar çeşitli Avrupa ülkelerinde bu sorunu öğrenmekle uğraşıyorlar. Yeni Rusya'da eğitimin öğrenilmesi vazifesi ise bana verildiği için ben bu tesadifle kıvanç duyuyorum ve kendimi mutlu sanıyorum". 2

Türk heyetini Sovyetler Birliğinden uğurladıktan sonra, Sovyet hükümeti Türkiye'ye hediye olarak çok sayıda ders malzemesi, o cümleden öğretim araçları, kitaplar, broşürler, bir kaç takım okul gereçleri göndermişti.

Türkiye'nin ilerici devlet ve bilim adamları, Sovyetler Birliği'nin kültürel gelişmesindeki ve halk eğitimindeki tecrübelerin önemini anlıyor ve ondan Türk ulusunun okur yazar hale gelmesinde, kültürel alanda yürütülen çalışmalarda gereğince faydalanıldığı konusuna büyük önem verildiğini itiraf ediyorlardı. Meclis mebuslarından biri Türkiye'de halk eğitiminin gelişmesi sorunundan bahsedirken hükümeti, Sovyetler Birliği'nin değerli tecrübelerini Türkiye'ye uygulamaya çağırıyordu. 3

Türkiye'nin kültürel yaşamında en büyük olaylardan biri de alfabe reformu idi. Alfabe reformu kadar türklerin faydalandıkları arap alfabesini öğrenmek güçlü ve bu alfabe memlekette okur yazarlığın gelişmesini engelliyordu. Bunlar Kemal hükümetinin tüm yeniliklerine karşı koyan gerici dinsel cereyanların yararına idi. Bu gericiler kanıtlamaya çalışıyorlardı ki, arap alfabesi olmasa Türk edebiyatı kendi estetik değerini ve orijinallliğini kaybeder. 4

Türkiye'deki dilbilim reformunda Sovyet Cumhuriyetlerinin - Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin kültürel yapımlarının deneylerinin bü-

1. "Narodnoye Prosveşeniye" dergisi, sayı 8, s. 122.

2. "Narodnoye Prosveşeniye" dergisi, sayı 8, 1926, s.128.

3. "Cumhurbaşkanları ve millî eğitim bakanlarının millî eğitimle ilgili söylev ve demeçleri", cilt II, Ankara, 1945, s.141.

4. Yolcu, barba vokrug alfavita / Pisma iz Konstan'noy polyy. "Noviy Vostok" dergisi, 1926, sayı 15, s.295-301.

yük rolü olmuştur. Özellikle Türk dilli Cumhuriyetlerde ilk önce Sovyet Azerbaycanı'nda yürütülen yazı reformunun Türkiye'deki yazı reformuna daha çok etki göstermiştir. 1926 yılının Şubat-Mart aylarında Bakü'de düzenlenen Türkoloji Kongrede başlıca konu Türk dil grubuna giren halkların faydalandıkları arap alfabesi yerine latin alfabesinin kullanılması sorunu idi.

SSCB'nin Merkezi İcra Komitesine bağlı Bilimsel Şarkiyat Kurumunun ve Azerbaycan'a öğrenen kurumun teşebbüsü ile yapılan Birinci Sovyetler Birliği Türkoloji Kongresi 27 Şubat'tan 6 Mart'a kadar kendi işini sürdürmüştür.¹

Sovyet hükümeti 1926 yılı 1 Şubat tarihli notası ile şu Türk bilginlerinin türkoloji kongreye katılmalabını gerekli saymıştır: Prof. Köprülüzade Fuat Bey, Prof. Necibe Asım, Prof. Müseyinzade Ali Bey, tarihçi Şemsettin Sami Bey, müze direktörü Ethem Bey.²

Fakat Sovyetler Birliğinin davet ettiği bilim adamlarından kongreye yalnız Prof. Köprülüzade Fuat Bey ve Prof. Müseyinzade Ali Bey'ler katılmışlardır.

Kongrede doğubilimin türlü sorunları üzerine konferanslar verilmiştir. İstanbul Üniversitesinin profesörü Köprülüzade Fuat Bey" Türk halklarının edebî dilinin gelişmesi konusunda konferans vermiştir.³ Türk bilginleri Bakü'den memleketlerine döndükten sonra orada özel dilbilim komisyonu oluşturmaşlar. Bu komisyon Türkiye'de de Azerbaycan'da başlatılan reforma benzer özel yazı reformu ile uğraşmalı idi.⁴

Bakü' türkoloji kongresinin yeni alfabe ile ilgili öne sürdüğü fikirler Türkiye'nin ilerici toplumlarıca istekle karşılanıyordu.

Bu soruna değinen "Hakimiyeti Milliye" gazetesi 1926 yılı 12 Şubat tarihli sayısında yazıyordu: "Türkiye artık yeni latin alfabesini kabüle hazırlanıyor. Buna bizi aynı zamanda Bakü Türkoloji kongresi çağırıyor. Biz onun sesini dinlemeliyiz."⁵

1. "Dokumentı vneşney politiki SSSR", Moskova, 1964, cilt 9, s.716-717.
2. Adı geçen kitap, s. 70.
3. Adı geçen kitap, s. 717; "Noviy Vostok" dergisi, 1926, s.334-341.
4. A. Korolkova, Latinskiy alfavit v Turcii.- "Noviy Vostok" dergisi, sayı 13-14, 1926, s.457.
5. "Hakimiyeti Milliye" gazetesi, 12 Mart 1926.

Türkiye'de yürütülen bu önemli alfabe çalışmalarına Sovyetler Birliği, geniş ilgi gösteriyor, çeşitli şekillerde bu işe katkıda bulunuyordu. Örneğin, SSCB'nin Bakû'da yer alan "Sovyetler Birliği Yeni Türk alfabesi komitesi" Sovyet Doğu Cumhuriyetlerinin dilinde basılmış öğretim kitaplarını, edebî eserleri reform için gerekli olan tüm belgeleri Türkiye eğitim teşkilatlarına vermekle, onlara alfabe reformunda da yakından bulunmuştur.¹ Türkiye'nin birçok teşkilatları Sovyetler Birliğinin Dış ülkelerle Kültür İlişkileri Kurumuna müracaat ederek onlara, Türk dil gruplarına giren ulusların dilinde yazılmış çeşitli edebiyatların gönderilmesini rica ediyorlardı.

Türkiye Dilbilim Komisyonu defalarca Sovyet teşkilatlarından Azerbaycan dilinde sadece dilbilim üzere öğretim edebiyatı değil, ayrıca bilimsel-tekniki edebiyatları, özellikle matematik, kimya, biyoloji ve inşaat işlerine ait pek çok belgeler almışlar.²

Yalnız 1930. yılın ikinci yarısında Sovyetler Birliğinin Dış Ülkelerle Kültür İlişkileri Kurumu Türkiye'ye Azerbaycan'ca ve Tatar'ca olmak üzere 224 adde, Özbek ve Türkmen dillerinde 233 adde çeşitli kitaplar, aynı zamanda güncel yayın, dergi ve b. göndermişti.³

Genç Türkiye Cumhuriyetinin yeni lâtin alfabesiyle basılan ders kitapları ve genel edebiyat alanındaki isteklerinin yerine getirilmesinde Sovyetler Birliğinin Dış ülkelerle Kültür İlişkileri Kurumunun Transkafkasya şubesi olan Transkafkasya Yabancı Ülkelerle Kültür İlişkileri Kurumunun rolünü özellikle belirtmek gerektir.

Ankara Yüksek Hukuk Okullarının ricası üzerine Sovyetler Birliğinin Dış Ülkelerle Kültür İlişkileri Kurumunun 1929 yılının 15 Haziran tarihinde Azerbaycan Kitap Odasına ve Azerbaycan Adliye Bakanlığına mektupla başvurarak, Ankara Yüksek Hukuk Okulunun ivedi olarak edebiyatla temin edilmesi ricasında bulunuyordu.⁴ Ankara Yüksek Hukuk Okulunun Azerbaycan dilinde istediği tüm kitap ve mecelleler acil surette Ankara'ya yollanmıştır.⁵

1. SSCB Oktobr Devrimi Merkezî Devlet Arşivi, Fond 5283, liste 4, iş 44, yaprak 6, 28.
2. Adı geçen Arşiv, iş 70, yaprak 33-34.
3. SSCB Oktobr Devrimi Merkezî Devlet Arşivi, Fond 5283, liste 4, iş 55, yaprak 81.
4. Gürcistan SSC Oktobr Devrimi Merkezî Devlet Arşivi, Fond 613, liste 1, iş 10, yaprak 3-8.
5. Adı geçen Arşiv, yaprak 14-15.

Türkiye'ye sevkedilen kitaplar içerisinde başlıca yeri Türkiye Eğitim Bakanlığının ricası ile Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetlerinden (TSFSO) gönderilen okul çağına kadarki eğitimle ilgili materyaller, okul programı ve ders kitapları tutuyordu.

1930'ncü yılın Mayıs ayının başlarında Türkiye Eğitim Bakanlığı, SSCB'nin Erzurumdaki konsolosu Marsinski'ye başvurarak Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetinde özellikle Azerbaycan'da okul çağına kadarki eğitimin uygulanmasına ait materyallerin Türkiye'ye gönderilmesini rica etmiştir. ¹ Marsinski, ilgili kuruluşlara bildirdikten sonra Azerbaycan Kitap Odası Türkiye Eğitim Bakanlığının bu isteğini gerçekleştirmiştir. Okul çağına kadarki eğitimle ilgili 10 metot kitabı ve genellikle çocuk eğitimine ait 6 kitap yollanmıştır. ²

Türkiye Eğitim Bakanlığı 1930 yılının Haziran ayında Azerbaycan ve Rus dillerinde okul coğrafya atlası, coğrafya ders kitabı ve öğrenci coğrafya defterinin Türkiye'ye gönderilmesini rica etmiştir. ³ Genç Türkiye Cumhuriyetinin bu isteği de yerine getirilmiştir. Azerbaycan Eğitim Bakanlığı, kısa bir sürede Türkiye Eğitim Bakanlığının ricasına gerçekleştirecek 7 coğrafya ders kitabı ve Azerbaycan dilinde bir yerkiresi göndermiştir. ⁴ Ayrıca Türkiye'ye Transkafkasya'nın ekonomi coğrafyası (Bakü, 1930) ve genel coğrafya kitabının 1. cildi (Bakü, 1930) yollanmıştır. ⁵

Transkafkasya'nın Dış Ülkelerle Kültürel İlişkileri Kurumu Türkiye'nin ~~coğrafya ders kitabı~~ kurum ve daireleri ile kitap teatisi yapıyordu: "Tarih Kurumu", "Dil Kurumu", "Eğitim Bakanlığı", "Sağlık Bakanlığı", "Adliye Bakanlığı", "Tarım Bakanlığı", "Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Fakülteleri", "Ankara Konservatuvarı", "İstanbul müzik okulları", "Darülbodaye" tiyatrosu, "Kadro" ve "Cumhuriyet" yayınevleri. ⁶ ve b.

M. Kemal Paşa'nın bilim alanında gerçekleştirdiği reformlar

1. Gürcistan SSC Oktobr Devrimi Merkezî Devlet Arşivi, Fond 5283/613 liste 4, iş 10, yaprak 267.
2. Adı geçen Arşiv, yaprak 392.
3. Adı geçen Arşiv, Fond 613, liste 1, iş 10, yaprak 338.
4. Adı geçen Arşiv, yaprak 414.
5. Adı geçen Arşiv, yaprak 392.
6. Adı geçen Arşiv, iş 211, yaprak 23.

döneminde Sovyet bilginleri Türkiye bilim adamlarının ilk danışmanları idiler. 1925 yılında Türkiye'de Milli Tarih Enstitüsü kuruluyordu. Türkiye hükümeti, Akademisyen V.V.Bartold'un Enstitünün kurulmasına yardım etmek üzere Türkiye'ye gelmesini rica etmiştir.

Akademi Üyesi Bartold, 1926'ncı yılda 5 aydan fazla Türkiye'de kalmıştır.¹

O, Türkiye kütüphanelerinde el yazması eserleri inceliyor ve İstanbul Üniversitesinde Türk halkları tarihinden kurs konferansları veriyordu.²

Sovyet hükümeti V.V.Bartold'un Türkiye ziyaretine büyük önem veriyordu: "İstanbul'da Türkoloji Enstitüsü kurmak için Türk hükümetinin daveti üzerine 1925'nci yılın Aralık ayında Akademisyen Bartold'un Türkiye'ye seferi, bizim kültürel ilişkilerimizin gelişiminde büyük önem taşır".³

Akademisyen P.M.Jukovski, Türkiye'nin tarım emekçilerine büyük bilimsel ve pratik yardım yapmıştı. O, uzun yıllar Türkiye'nin köy ekonomisini incelemiş, hububat ve sınırlı bitkilerin yetiştirilmesi alanında Sovyet uzmanlarının zengin deneyini yerel uzmanlara öğretmişti.⁴

P.M.Jukovski Türkiye'de bulunduğu süre içinde kazandığı tecrübe sonucunda "Türkiye'de çiftçilik" kitabını yayınlamıştı ki, bu da Türkiye tarım bilimi için çok büyük başarı idi. Müellif bu kitabında kişisel gözlemleri esasında Türkiye'nin tarımının birçok alanlarının o dönemdeki duruma ve kalkınma sorunlarının bilimsel tabiiğini vermiştir.⁵

1926 yılında Akademisyen A.M.Samoyloviç de 2 ay süresince Türkiye'de görevli olarak bulunmuştur. O çağdaş Türk edebiyatı ve Türkiye'nin maarifçi kurumları "Türk Çağı"nın çalışmalarını ile tanışmıştır.⁶

1. Bkz: "Nauçnyy rabotnik" dergisi, 1926, sayı 11, s.64-77.

2. Adı geçen dergi, s.64-67.

3. "Dokumenti vnesney politiki SSSR", cilt IX, Moskova, 1964, s.640, 713.

4. P.M.Jukovskiy. Putesestvie v Maluyu Aziyu. "Izvestiya Gosudarstvennogo instituta opitnoy agronomii", cilt 6, 1926, sayı 4, s.200-214.

5. P.M.Jukovskiy. Zemledelçeskaya Turçiya. Moskova-Leningrat, 1933.

6. SSCB Oktobr Devrimi Merkezi Devlet Arşivi, Fond 5283, liste 8, yaprak 81.

Başka Sovyet bilginlerinin de Türkiye'ye seferli uğurlu ve verimli olmuştur. 1928'inci yılın 2 Kasımından 1929'uncu yıl 7 Ocak tarihine kadar 2 aydan fazla Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bilim ve kültür ilericileri tarafından oluşan delege heyeti Türkiye'de bulunmuştur. Bu delegasyonun terkiibinde A.M.Gladstern, P.G.Taçina, A.A.Suhov, ve V.M.Zammer de vardı.¹

Delege heyeti Ankara'nın, İstanbul'un, Konya'nın, Bursa'nın, Eskişehir'in, Afyon-Karabhisar'ın tarihî ve mimarî yapıtları ile tanışmıştır. Ukrayna bilim adamları Türkiye'nin ünlü bilim, edebiyat ve sanat adamları: Tarihçi Fuat Köprülüzade, İstanbul Üniversitesi Rektörü Ömer Neşet Bey, Hukuk Fakültesi dekanı Mehmet Tanır Bey, yazar Yakup Kadri, Suat Derviş, şair Faruk Nafiz ve başkalarına ile sanat görüşmeleri düzenlemişler.

Delegasyon üyeleri A.M.Gladstern ve V.M.Zammer İstanbul'da ve Ankara'da bilimsel konferanslar vermişler. İstanbul Edebiyat Cemiyetinde şair-akademisyen P.G.Taçina'nın sanatlar üstüne düzenlenen törenli gece iki ülke edebiyatının dostluk ilişkilerini sergilemiştir. Delege heyetini K.Atatürk selâmlamış ve onlara başarılar dilemiştir. Dış İşleri İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey delegasyonu özel olarak kabul buyurmuştur.²

M.Kemal Paşanın isteği³ üzerine 1933 yılının martında Akademisyen N.Y.Maer ve Akademisyen A.N.Samoyloviç Türkiye'ye gelmişlerdi. Bunlar Türkiye bilim adamları ve daireleri ile ilişki kurarak dil komisyonunun çalışmasına etken biçimde katılmışlardı. Maer dilcilik konularına ait bir sıra konferanslar vermiştir. M.Kemal Paşa Sovyet ilimleri ile yaptığı görüşmelerde Türkiye Akademisinin kurulmasına yardımcı olmak gereğliliğinden, Sovyet-Türkiye Türkoloji komisyonunun oluşturulmasından, her iki ülke arasında bilimsel işbirliğinin programının tertiplenmesinden defalarca bahsediyordu.⁴

1. Bkz: "Shidny Svit" dergisi (Ukrayna dilinde), sayı 1-2, 1929, s.375-385.

2. "Kommunist" gazetesi (Ukrayna dilinde), 28 Aralık 1928.

3. "Dokumenty vnesney politiki SSSR", cilt XV, Moskova, 1969, s.456.

4. Adı geçen kitap, cilt XVI, Moskova, 1970, s.824.

SSCB Halk Harici İşler Komiserliğinin Türkiye'deki geçici işler vekili Astahov'un 1933 yılının 3 Nisan tarihli telgrafında deniliyor ki, bizim profesörlerimiz dün sabaha kadar, yaklaşık 12 saat M. Kemal'in yanında oldular. Orada dilcilik ve tarih komisyonlarının üyeleri ile birlikte toplam 17 kişi iştirak ediyordu.¹

M. Kemal Paşa oradaki konuşmasında bildirmiştir ki, her iki ülkenin arasındaki bilimsel yakınlığa onların politik alandaki daha sık yakınlığı gibi bakıyor. O her iki ülke arasında somut plân tertip etmediği Sovyet Âlimlerine teklif etmiş ve Türkiye Bilimler Akademisinin Türklerin kendi gücü ile çalışması hakkında Maar'an ve Samoyloviç'in önerilerini beyan ederek, bu Akademiyenin içinde Sovyet bilim adamlarının istisna teşkil edeceklerini belirtmiştir.²

Sovyet-Türkiye arasında bilimsel ilişkileri geliştirmek amacı ile SSCB Bilimler Akademisinde 1933'ncü yılın Haziranında N.Y. Maar'in önderliği altında Türkiye ile bilimsel ilişkilere yardım komisyonu kurulmuştur.³

Sovyet Âlimleri N.Y. Maar, A.N. Samoyloviç, I.I. Meşaninov, V.V. Bartold ve başkalarının genç Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin maarifi, kültür alanında gerçekleştirdiği reformlara ve yine teşkil ettiği bilim ve kültür ocaklarının oluşturulmasına çok büyük yardımları olmuştur. Ona göre de Türkiye hükümeti bu âlimleri defalarca ülkeye davet ederek genç Cumhuriyetin maarif, kültür ve bilim alanında yaptığı çalışmalarını onlara deniyordu.

1934 yılının Şubatında Türkiye Eğitim Bakanlığı, Sovyet bilim adamlarından N.Y. Maar'an ve A.N. Samoyloviç'in Türk dilinin saf- laştırılması üstüne yapılacak dilcilik toplantısına gelip etkin bir şekilde katılmalarını istiyordu.⁴

Sovyet Âlimleri her zaman olduğu gibi yine de Türkiyeli meslektaşlarının ricasına yerine getirerek dilcilik toplantısının işin- de faal iştirak etmişler. Toplantı 1934 yılının 18 Ağustos tarihinde İstanbul'da açılmıştı. Konferansa ünlü Sovyet dilci Âlimlerinden Akademisyen A.N. Samoyloviç ve Akademisyen I.I. Meşaninov katılmıştı.

1. "Dokumentı vneşney politiki SSCB", cilt XVI, Moskova, 1970, s. 215-216
2. "Dokumentı vneşney politiki SSCB", cilt XV, Moskova, 1969, s. 216.
3. Adı geçen kitap, s. 824.
4. Adı geçen kitap, cilt XVII, Moskova 1971, s. 117.

Onlar "Cuci Ulusunun edebî dili" ve "Dilde tarihlik sorunları" konularında konferanslar vererek toplantının iştirakçılarının sempatisini kazanmışlardı.¹

Sırası gelmişken şunu da belirtelim ki, Türkiye Âlimlerinin de SSCB'de eğitim ve kültür alanında gerçekleştirilen reformlara belirli katkıları olmuştur. Bu katkı daha çok Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinde kendini gösteriyordu.

20'nci yıllarda Türkiye Cumhuriyetinden ülkemize edebiyatçı, tarihçi, pedagog ve benzeri uzmanlar davet edilmiştir. Bu uzmanların belirli hizmetlerini yadsımak olanaksızdır. Onlardan İsmayıl Hikmet'i, Muhyeddin'i, doktor Halit Fikret'i, Ahmet Cevdet'i ve başkalarını örnek gösterebiliriz. İsmayıl Hikmet'in bir araştırmacı ve edebiyat tarihçisi gibi faaliyetinin yararlı tarafları olmuştur. O, 2 ciltlik "Azerbaycan Edebiyatı tarihi" eserinin müellifidir. Esar 1928 yılında Bakı'da basılmıştır.

Türk Âlim ve ilerigelenlerinin Sovyetler Birliğinde gerçekleştirilen reformlara yaptıkları katkı konumuz dışı olduğundan ve bunun ayrı bir inceleme yazısında ele alınabileceğini düşünerek bu örnekle yetiniyoruz.

K.Atatürk tiyatrosu, sinema ve müzik alanlarında da yeni kadroların hazırlanmasına özel önem veriyordu. Bundan dolayıdır ki, onun konuşmalarından birinde geçen "Yeni Türkiye'nin genç sanatçıları Sovyet sanatçılarından öğrenmelidirler."² cümlesi hiç de rastlantı değildir.

M.Kemal'in buyruğuna bağlı kalan Türk sanatçıları SSCB sanatçılarından öğrenmeğe çalışıyorlardı. 1925'nci yılda ünlü Türk aktörü ve yönetmeni Muhsin Ertoğrul 8 aylık bir süre ile staj görmek için SSCB'ye gönderilmiştir. O bu süre zarfında önce Moskova'da "Devlet Kino" dairesinde rejisör vazifesinde, sonra ise Odessa sinema fabrikasında staj yapmıştır.³ SSCB'den döndükten sonra M.Ertoğrul'un faaliyeti ve girişimi ile 1931'nci yılda İstanbul Devlet Tiyatrosu "Dartilbedaye" yeniden kurulmuştur. Türkiye'de tiyatro ve sinema sanatının gelişmesinde M.Ertoğrul'un büyük hizmeti olmuştur. Ona göre de, canlı ve renkli bir dille ifade etsek, şöyle demek yanlış olmazdı:

1. "Dokumentı vnesney politiki SSSR", cilt XVII, Moskova 1971, s.775.

2. SSCB Ekim Devrimi Merkezi Arşivi, ^{Devlet} Fond 5283, liste 8, iş 8, yaprak 95.

3. Adı geçen arşiv, yaprak 90.

"Eğer saltçılığa, baskıya karşı mücadele eden dahi Türk yazarı Namık Kemal Türkiye dramaturjisine bahar getirdiyse¹, Türkiye tiyatrosuna ise baharı yetenekli oyuncu ve yönetmen Münis Ertoğrul getirmiş bulunuyor.

1927-1934'ncü yıllarda M. Ertoğrul tekrar Sovyetler Birliğinde olmuş ve bizim ünlü tiyatro ilericilerimizin, özellikle K.S. Stanislavski'nin tecrübelerini büyük ilgi ile öğrenmişti.² O dönemde Ertoğrul, Bolşev Tiyatrosunda oynanan "Knyaz İgor" (Grandik İgor) operasının sahnelenmesi üstüne görüşlerini şöyle ifade ediyordu: "Bu büyük eser yeterli ölçüde geniş gösterilmiş ve Sovyetler ülkesine ün sağlayarak, onun kültür ve sanatına tüm dünya karşısında sergilenmiştir"³ Ertoğrul Kiyev'de de Ukrayna sinema emekçileri tarafından içtenlikle karşılanmıştır.⁴

1926 yılında Türkiye'nin ünlü aktrisi Münire Bind Hanım da Sovyetler Birliğinde olmuştur. Üç aylık bir süre içinde Moskova sanatçılarının konduğu Münire Hanım şöyle yazıyordu: "Tüm dünyada en güzel bedîî sanat ifadesi olan Moskova'ya yaptığım bilimsel geziden ben büyülenerek ve şükranla dolu kalbe döndüm. Sizin yüksek sanatçıları camianız en iyi, en samimi ve çok mükemmelleşen insan topluluğudur. Ben sizden öğrenen ilk Türk kadını olmakla ner zaman kıvanç duyacağım"⁵

Sinema alanında da Sovyet uzmanları Yeni Türkiye'ye sıcak davranıyorlardı. Bu yolda başlıca adım 1933'ncü yılda ünlü Sovyet sinema rejisörü A.G. Zakri ve S.Y. Yutkeviç tarafından Türk sanatçıları Fatma Hanım ve Ahmet Bey'in iştiraki ile çekilmiş "Ankara Türkiye'nin Kalbidir" tam metrajlı sesli belgesel film oldu.⁶

1. H. Kamilov. Namık Kemal. Tureçkiy sbornik. Moskova, 1958, s.158.
2. Ossiya Trilling. Teatr Sovremennoy Turçii. "Vlaşitu mira" dergisi, sayı 10, 1960, s.74.
3. SSCB Ortoix Devrimi Merkezi Devlet Arşivi, Fond 5283, liste 4, iş 112, yaprak 9.
4. Adı geçen arşiv, iş 110, yaprak 13.
5. Adı geçen arşiv, iş 7, yaprak 50 a.
6. Adı geçen arşiv, liste 3, iş 159, yaprak 3-4.

Sovyet uzmanlarınca çekilmiş filmin Türkiye'deki başarısı ile ilgili, İstanbul, muhabirinin verdiği bilgiye göre, jericli Japon gazetesi "Osaka Mainisu" şunlara yazıyordu: Sovyet rejisörleri tarafından çekilen "Ankara Türkiye'nin kalbidir" millî filminden Türkler o kadar memnun kalmışlar ki, hatta onlar Türk sanatçılarınin iştiraki ile Anadolu'da yine 4 sesli film çekilmesi için Sovyet Baş Sinema dairesile anlaşma imzalamışlar.¹

Bütün alanlarda olduğu gibi müzik kolunda da Türkiye'de reform yapılmıştır. M. Kemal Atatürk'e göre halkın düşüncesini, duygusunu, hissini ifade eden halk musikisini toplayıp genel esaslar üzere çağdaş müzik oluşturmak gerektir. Bununla da Türk müziği modern düzeye ulaşmış olur.² Atatürk'ün görüşünü açıklayan "La Turquie" gazetesi yazıyordu: "Varolan musiki ve şarkılar Türk ulusunun duygularını yansıtmıyor. Bu müzik acıdır, ağlamaya zorlar. Oysa ki, Türk halkı şen ve coşkun yaşama sahiptir."³

Türkiye'de gerçekleştirilen musiki reformuna yardım etmek amacıyla ^{srce} Dış Ülkelerle Kültürel İlişkiler Kurumu yanında özel komisyon kurulmuştur. Bu komisyona bir sıra sanat kuruluşlarının temsilcileri dahil edilmiştir. Bunlardan Sovyet Besteciler Birliği, Sovyet Radyo Komitesi, Moskova Konservatuarı, Bölşoy Tiyatro, Baş musiki basımevi ve benzerlerini gösterebiliriz.⁴

1933 yılında Moskova Konservatuarı, Ankara ve İstanbul Konservatuarlarının adresine öğretim plânı, özel disiplinlerin programı, konser faaliyetinin plânını ve konservatuarın çalışmalarına değin başka bilgiler yollanmıştır.⁵

Yukarıda sözkonusu edilen komisyon Rus ve Sovyet bestecilerinin eserlerini Türkiye'de geniş çapta yaymak amacıyla radyo geceleri düzenlenmesini, Türkiye'ye Sovyet musiki adamlarının gönderilmesini, Moskova Devlet Konservatuarında Türk musikicilerine eğitim için yer ve burs ayrılmasına öneriyordu. Aynı zamanda bizim müzik başarılarımızı-

1. SSCB Ekim Devrimi Merkezi Devlet Arşivi, Fond 5283, liste 4, iş 112, yaprak 23-24.
2. Adı geçen arşiv, iş 142, yaprak 29.
3. "La Turquie" gazetesi, 3 Kasım 1934.
4. SSCB Ekim Devrimi Merkezi Devlet Arşivi, Fond 5283, liste 4, iş 142, yaprak 29.
5. "Dokumentı vnesney politiki SSSR", cilt XVI, Moskova, 1970, s.872.

zan en güzel yayınlarının, gramofon plâklarının ve benzerlerinin Türkiye'ye yollanması da göz önünde tutuluyordu.¹

Bununla ilgili o devirde Sovyet güzel sanatının seçkin adamlarından D.D.Şestakoviç M.P.Maksakova, P.M.Norsov ve başkaları Türkiye'ye gitmişler.

Türkiye'nin yenice kurulmuş müzik okullarına kendi işlerini yanibaştan düzenlemek, okullara ders kitapları ve programlarla donatmak amacı ile Transkafkasya Sovyet Cumhuriyetlerine, özellikle Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin ilgili kuruluşlarına sık sık başvuruyorlardı. Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti, Türkiye müzik okullarının isteklerini yerine getirmekle beraber, Azerbaycan ulusal musikisinin yaratıcıları Üzeyir Hacıbeyov'un ve Mislüm Məgomayev'in yeni esasta yazdıkları eserleri de onlara gönderiyordu.

Türkiye aydınlarının ilerici temsilcileri de Sovyetler Birliği ile müzik ilişkilerinin geliştirilmesine büyük çaba gösteriyorlardı. İstanbul Konservatuarının müdürü Yusuf Ziya Bey, 1933'ncü yılın başlarında Sovyet müzik adamlarına ve kuruluşlarına ile karşılıklı olarak müzik edebiyatı teatisi için sürekli ilişki sağlanması önerisinde bulunmuştur.²

Sovyetler Birliğinde müzik eğitiminin teşkilini incelemek amacı ile 1934 yılında ülkemize gelen ünlü Türk bestecileri-Ankara Konservatuarının müdürü, Orkestra Baş Şefi Zeki Beyi ve onun oğlu Kemancı, orkestranın solisti Ekrem Zeki'ni Sovyet seyricileri büyük sıcaklık ve konukseverlikle karşılamışlar.

Zeki Bey ve onun oğlu Ekrem Zeki'nin Sovyetler Birliğine geleceği surada
gelmesiyle ilgili olarak Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı Yardımcısı L.Karahan 1934'ncü yıl 10 Nisanında SSCB'nin Türkiye'deki yetkili temsilcisi Y.Z.Suris'e şunlara yazıyordu: "Ülkemizde müzik eğitiminin teşkili, yaratıcılık çalışmaları, konservatuarların, müzelerin, sergilerin işine ait geniş program tertiplenmiştir.

1. SSCB Ekim Devrimi Merkezi Devlet Arşivi, liste 4, iş 142, yaprak 29.
2. "Dokumentı vneşney politiki SSSR", cild XVI, Moskova, 1970, s.872.

Aynı zamanda bizim tiyatroların , özellikle opera tiyatrosu işi-
nin öğrenilmesi de düşünülmektedir. Konservatuvarın, Sovyet Beste-
ciler Birliğinin, Filarmoninin, Musiki Enstitüsünün ve benzerleri-
nin yöneticileri ile misahabeler düzenlenmesi de programa bağlan-
mıştır"¹

Zeki Beyin Moskovaya dostluk ziyareti Sovyet-Türkiye kül-
türel ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için yararlı olmuştur.
Ankara Konservatuvarı ile daha sıkı ilişkiler kurulmuş, Türkiye
Opera okulunun teşkil edilmesine sovyet uzmanlarının pratik yardımı
belirlenmiştir. Aynı zamanda Sovyet bestecileri de Türkiye'nin
musiki kurumu ile tanışmak olanakları elde etmişlerdir.

Yukarıda sözkonusu ~~örnek~~ olgulardan görüldüğü gibi,
K.Atatürk'ün eğitim ve kültür alanında yaptığı reformların gerçek-
leştirilmesinde Sovyetler Birliği daima dostca davranarak kendi-
sinin içten yardımını esirgememiş, bu samimi ilişkiler Genç Türki-
ye Cumhuriyeti için yararlı olmuştur.

1. "Dokumenty vneşney politiki SSSR", cilt XVII, Moskova , 1971,
s.245-246.